

*DRAGIŠA JOVIĆ — MILE KONJEVIĆ, RADNIČKI POKRET U
SLAVONSKOM BRODU IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA*

Izd. Historijski institut Slavonije i Baranje, Slavonski Brod 1974, str. 405

Knjiga dvojice autora pripada kod nas manjem broju monografija u kojima su radnički pokreti pojedinih mesta, u razdoblju između dva svjetska rata, obrađeni na tako velikom prostoru. Međutim, zbog svoje razvijenosti, rezultata u političkoj i sindikalnoj borbi i značaja za mesto, za Hrvatsku i za celu zemlju, pokret proletarijata u Slavonskom Brodu od 1918. do 1941. godine, kako ga u toj knjizi vidimo, nesumnjivo zaslužuje toliku pažnju.

Autori prate i obrađuju radnički pokret u Slavonskom Brodu po vremenskim odsecima različite dužine — u zavisnosti od promena uslova delovanja radničkog pokreta, diktiranih političkim i ekonomskim promenama u zemlji, prilikama i odnosima u samom radničkom pokretu, odnosno, prema, uglavnom, usvojenoj periodizaciji za međuratno razdoblje u istoriografiji jugoslovenskoga radničkog pokreta.

U razvitku radničkog pokreta u Slavonskom Brodu prepoznajemo sve faze i procese karakteristične i za ceo jugoslovenski radnički pokret u razdoblju između prvoga i drugog svetskog rata. To je njegovo masovno komunističko opredeljenje u toku 1919. i 1920. godine, privremeno potiskivanje i slabljenje komunističke orijentacije dolaskom režima Obznane i Zakona o zaštiti države 1921. godine, te njegovo ponovno relativno jačanje u borbi za uticaj na radne mase posredstvom Nezavisnih sindikata, Nezavisne radničke partije i Saveza radničke omladine, u uslovima previranja u sopstvenim redovima, žestokih policijskih progona i u oštroj sukobljavanju sa nosiocima reformizma u radničkom pokretu — sa Socijalističkom partijom i Glavnim radničkim savezom (od 1925. godine URS — URSSJ — Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije) u godinama od Obznane i Zakona o zaštiti države do uvođenja režima šestojanuarske diktature; zatim višegodišnje prilagođavanje delovanja KPJ i SKOJ-a u dubokoj ilegalnosti pod režimom diktature i najzad odlučne orijentacije, od 1934. godine, na ulazjenje komunista i borbenu opredeljenih radnika u URS, odnosno na borbu za njegov preobražaj u revolucionarnu radničku sindikalnu organizaciju pod uticajem i rukovodstvom KPJ. Prolazeći kroz sve te etape međuratnog razvitka, revolucionarni radnički pokret u Slavonskom Brodu, predvođen komunistima i najborbenijim radnicima, sazrevao je i jačao i u godinama pred drugi svetski rat doživljava svoju konsolidaciju i, kao ceo jugoslovenski radnički pokret pod Titovim rukovodstvom, poprima sve karakteristike revolucionarno-demokratskog, narodnofrontovskog pokreta.

Autori su uočili i otkrili nam i niz specifičnosti u karakteru i razvitku radničkog pokreta u Slavonskom Brodu.

Iako u još nedavnoj prošlosti po broju stanovnika gradić, a ne grad, Slavonski Brod je, još od poslednjih decenija prošlog veka, imao veoma mali broj stanovnika koji su se bavili zemljoradnjom. Zahvaljujući povoljnom geografskom položaju, zanati i trgovina, a zatim i industrija u njemu su dominirali i pre prvog svetskog rata, pa je to stvaralo uslove i za nastanak moderne radničke klase i radničkog pokreta. Oposredno posle prvoga svetskog rata, radnički pokret u Slavonskom Brodu dobro je organizovan, borbenu i komunistički raspoložen i

opredeljen, što je bez sumnje uticalo na odluku organizatora ujedinjenja radničkih pokreta, tek ujedinjenih jugoslavenskih zemalja, da u njemu održe kongres ujedinjenja, što je režim, kako je poznato, onemogućio.

Slavonski Brod bio je jedno od onih malobrojnih mesta u kojima su komunisti na opštinskim izborima 1920. godine dobili takvu većinu da su im u opštini pripale i odlučujuće funkcije (mesto gradonačelnika i dr.), koje su i vršili, ali čiji su se nosioci, odnosno, neki, kao gradonačelnik Stevan Bubić, tako nekomunistički poneli da su se za kratko vreme poistovetili sa oportunistima i reformistima (socijaldemokratima i centrumašima) u radničkom pokretu i sa buržoazijom, zbog čega su protiv sebe izazvali krajnje neraspoloženje i osudu biračke, odnosno radničke mase.

Pod režimom Obznane i Zakona o zaštiti države, u toku 1921. godine, mesna organizacija KPJ, valda suprotno od svih mesta u zemlji, u Slavonskom Brodu nije bila formalno zabranjena, a Radnički dom, takođe suprotno mnogim mestima u zemlji, uz izvesne kraće prekide, ostavljen je na korišćenje i Nezavisnim sindikatima, iako je režim i u Slavonskom Brodu istovremeno progonio Nezavisne sindikate i komunistički deo radničkog pokreta u celini.

U prvim posleratnim godinama industrija je u Slavonskom Brodu jačala — naročito drvna i metalska — otvaranjem nove fabrike vagona. Pošto je imala do 800 radnika, ta je fabrika postala stožer i uzor klasne borbe proletarijata u Slavonskom Brodu. A ta borba je u celom međuratnom razdoblju u njoj, kao i svim drugim fabrikama vagona u zemlji (Subotica, Smederevska Palanka), bila zaista intenzivna. U materijalnom položaju (izuzetno težak položaj) radnika uposlenih u brodske fabriki vagona, u kojoj je 1927. i 1928. godine radio i sekretar KPJ Đuro Đaković, odražavali su se i svi problemi ekonomske i klasne borbe proletarijata u Slavonskom Brodu i u zemlji, počev od niskih nadnica, teških radnih uslova i štrajkbreherstva, do teških borbi sa reformistima u pokretu za održanje sindikalne organizacije itd. Na iskustvima — pozitivnim i negativnim — klasne i ekonomske borbe proletarijata u Slavonskom Brodu, a naročito u brodske fabriki vagona u međuratnom razdoblju, mogao je da uči sav jugoslavenski proletarijat.

Posle 1934. godine, u vreme jačanja URS-a i njegovog transformisanja u revolucionarnu radničku sindikalnu organizaciju, i za radnički pokret u Slavonskom Brodu nametao se problem borbe protiv uticaja režimskog i unitarističkog Jugorasa (priveska tadašnje građanske političke organizacije Jereze — Jugoslovenske radikalne zajednice), ali koji je i u Slavonskom Brodu (i u Hrvatskoj) na kraju morao da ustupi mesto nacionalističkom Hrvatskom radničkom savezu (Radnička komora i dr.). Pokušaj URS-a u Slavonskom brodu (i u Hrvatskoj) da na rešavanju ekonomske i političke borbe sarađuje sa Hrvatskim radničkim savezom u uslovima centralističke Jugoslavije i sve manji uspesi da se to postigne docnije u uslovima postojanja Banovine Hrvatske (336—337), takođe su jedna od specifičnosti borbe i prilika u radničkom pokretu Slavonskog Broda u međuratnom razdoblju.

Uočavajući i ističući te i druge osobitosti u razvitku radničkog pokreta u Slavonskom Brodu, autori su uspeli, pored utvrđivanja sličnosti razvitka pokreta u Slavonskom Brodu sa celokupnim jugoslavenskim radničkim pokretom, da nam takođe upotpune i obogate sliku naših saznanja o različitim uslovima razvitka i prakse u jugoslavenskom radničkom pokretu, u godinama između dva svetska rata. U tome je posebna vrednost te knjige.

Njena je vrednost i u tome što radnički pokret u Slavonskom Brodu autori obrađuju kompleksno — i njegov revolucionarno opredeljeni deo, pod uticajem i rukovodstvom KPJ, i reformistički i režimsko-nacionalistički. Tako su jače došli do izražaja uspesi revolucionarnog komunističkog dela pokreta i činjenica da je u tadašnjim slavonskobrodskim, kao i u jugoslovenskim uslovima položaja radničke klase bila moguća pobjeda samo revolucionarnog komunističkog kursa u politici radničkog pokreta.

U težnji da radnički pokret u Slavonskom Brodu sagledaju i predstave u najtešnjoj povezanosti sa opštim društvenim zbivanjima — političkim, ekonomskim i kulturnim — autori daju osnovnoj temi, sasvim precizno naznačenoj u naslovu knjige, veoma širok okvir, jer osim radničkog pokreta u knjizi se zaista široko zahvataju opšte političke i ekonomske prilike, pa i više od toga, ne samo u mestu, nego i u širem regionu, u Hrvatskoj i u celoj zemlji. To je, međutim, koliko vrlina, toliko i mana knjige: vrlina zato što nas, tako reći, sveobuhvatno upoznaje sa opštim uslovima u kojima se radnički pokret u Slavonskom Brodu razvijao, a mana zato što ti opšti uslovi nisu u tekst knjige i u njenu osnovnu temu uvek i dovoljno funkcionalno ukomponovani (191—195 i dr.). Naime, iz opštih političkih i ekonomskih prilika nisu uzeti samo oni elementi koji daju najneophodnije okvire i zato da objasne položaj i razloge političke i ekonomske borbe proletarijata, nego se često dobija utisak da se oni u knjizi obrađuju radi njih samih što, naravno, nije u skladu sa naslovom knjige. U tome se na nekim mestima u knjizi (205, 206, 254—260 i dr.) ide dotle da se govori o sukobima i intrigama u građanskim političkim partijama, koje ne objašnjavaju položaj i borbu proletarijata i s kojima on nije imao veze.

Ta negativna strana — davanje osnovnoj temi knjige tako širokih opštih okvira — utoliko više dolazi do izražaja što pojedini problemi radničkog pokreta, dakle iz osnovne teme knjige, nisu dovoljno sagledani i obrađeni. Na to, doduše, autori ukazuju i to objašnjavaju nedostatkom podataka, odnosno nepotpunošću izvora, što je, naravno, prihvatljivo, ali što objektivno nije u skladu sa davanjem ponekad iscrpnih podataka o pitanjima koja ne ulaze u radnički pokret.

Razumljivo da je takva ocena metodološkog postupka uslovljena opštepoznatim problemom različitog prilaza pojedinih autora osnovnoj temi i njenoj obradi, bez obzira i na neke opšteusvojene principe, kao što je spomenuta funkcionalnost podataka i dr. Tome treba dodati i to da su autori — i pored zaista velike opterećenosti knjige podacima okvirnog karaktera — uspjeli da njen sadržaj uspešno rasporede, pa se lako čita, a delovi sadržaja koji se odnose na radnički pokret lako se prepoznaju i razumeju.

Autorima bi se mogle staviti još neke manje bitne primedbe. Navešćemo neke od njih.

Sve podružnice nabrojene na str. 92, koje su u Slavonskom Brodu postojale potkraj 1921. i na početku 1922. godine, dakle na početku rada Nezavisnih sindikata, nisu bile u njihovom organizacionom sastavu, tj. pod rukovodstvom MSO (Međusaveznog sindikalnog odbora), kako to autori navode. Sigurno je da to nije bila podružnica grafičkih radnika (tipografa), ni podružnica privatnih nameštenika, zatim tekstilnih i saobraćajnih radnika, a u to vreme ni metalskih radnika. Tu su autori morali biti kritičniji i realnije predstaviti uticaj Nezavisnih sindikata, i s formalne, i sa suštinske strane. Do pregrupisanja sindikalnih snaga i jasnije slike pripadnosti ovoj ili onoj sindikalnoj centrali u zemlji (a bilo

ih je više i različito idejno-politički orijentisanih), došlo je nešto kasnije, kada se određenije može govoriti o podružnicama u sastavu Nezavisnih sindikata.

U zaključcima o radničkim štrajkovima i ekonomskoj borbi radnika uopšte, u toku 1922. i 1923. godine (168, 174), kao glavnu prepreku njihovim većim uspesima, autori na prvo mesto stavljaju policijske progone, a zatim i nepovoljna ekonomska kretanja. Iako u tadašnjim slavonskobrodskim prilikama (naročito u fabrici vagona) za takav zaključak ima izvesnog opravdanja, ili se samo stiče takav utisak, u suštini su ipak i u Slavonskom Brodu glavni razlozi neuspeha tadašnje tarifno-štrajkačke i ekonomske borbe radnika bile nepovoljne privredne prilike, koje su tada za celu zemlju postajale sve više karakteristične. Ocena rada SKOJ-a i njegovog rukovodstva do Obznane, kakvu su autori dali na str. 175, preterano je oštra, jer se s pravom može postaviti pitanje da li je rukovodstvo SKOJ-a zaista moglo da stvori masovniju, jaču i spremniju omladinsku organizaciju, sposobnu da pruži otpor režimu Obznane i Zakona o zaštiti države. Utoliko više što ni u KPJ nije bilo dovoljno razumevanja za osnivanje masovne i samostalne omladinske komunističke organizacije, o čemu autori, međutim, ništa ne govore.

Postavlja se i pitanje je li o Đuri Đakoviću, koji je u brodskoj fabrici vagona radio 1927. i 1928. godine, trebalo govoriti samo u fusnotama na str. 237, kao i je li Đuro Đaković 1928. godine napustio Brod samo zbog policijskih progona ili i zbog svojih funkcija (236).

Ti i drugi propusti, međutim, ne umanjuju vrednost te knjige, čiji je osnovni doprinos rekonstrukcija i ocena rada i delovanja proletarijata u Slavonskom Brodu u godinama između dva svetska rata.

Milenko Palić